

Uniwersytet Rzeszowski
niemczykmarcin@wp.pl

MARCIN NIEMCZYK

Rola i znaczenie mediów elektronicznych we współczesnej dydaktyce historii doktryn polityczno-prawnych

The Meaning and the Significance of Electronic Media in the Contemporary Didactics
of the History of Political-Legal Doctrines

Reforma szkolnictwa wyższego i nieustanny rozwój nowoczesnych technologii informacyjnych wymagają zmierzenia się z problematyką wykorzystywania mediów elektronicznych w procesie kształcenia uniwersyteckiego. Wbrew pozorom, dyktowanym w jakiejś mierze przywiązaniem do tradycyjnych metod nauczania, dyscypliny historyczno-prawne nie mogą pozostawać obojętne na tak zdefiniowane wyzwania współczesności. Wynika to nie tylko z potrzeby pozostawania szkolnictwa wyższego w możliwie istotnej spójności z przebiegiem zmian technologicznych. Dla przedstawicieli nauk historycznych jest to bowiem szansa na ukazanie tych przedmiotów nie tylko jako merytorycznie uzasadnionych, ale także jako dydaktycznie atrakcyjnych. W kontekście stale nasilających się tendencji do marginalizacji przedmiotów historyczno-prawnych w programach studiów prawniczych, argument ten wydaje się nabierać szczególnie istotnego znaczenia.

Biorąc powyższe pod uwagę, celem niniejszego artykułu jest przedstawienie i analiza tych aspektów kształcenia akademickiego, które są związane z wykorzystywaniem w dydaktyce narzędzi, jakie pojawiły się wraz z rozwojem mediów elektronicznych. Wśród wybranych, na potrzeby niniejszego tekstu, aspektów tego zagadnienia należy wymienić: aksjologiczne, normatywne i prakseologiczne. Ponadto, dla przykładowego zobrazowania przedmiotowych treści, zostaną zaprezentowane i przeanalizowane wyniki przeprowadzonych w tym celu badań ankietowych studentów.

Użyte w tytule pojęcia: „rola”, „znaczenie” i „media elektroniczne” – wymagają stosownego wyjaśnienia. Nie jest w tym miejscu zamiarem autorskim

dokonywanie analizy tych pojęć, a jedynie przedstawienie tego, w jakim kontekście znaczeniowym zostały użyte. Zgodnie z *Wielkim słownikiem poprawnej polszczyzny* jednym ze znaczeń pojęcia „rola” jest „udział, znaczenie kogoś albo czegoś w czymś; zadanie do spełnienia; występowanie w jakimś charakterze”¹. Dlatego w niniejszym tekście pojęcie „rola” należy odnosić do zadań, jakie media elektroniczne mają do odegrania w uniwersyteckim procesie kształcenia, w szczególności kształcenia z zakresu historii doktryn polityczno-prawnych. Z kolei pojęcie „znaczenie”, zgodnie z przywołanym powyżej słownikiem, oznacza m.in. „wartość, ważność czegoś”, a zatem będzie się odnosić do określenia wartości e-learningu dla kształcenia studentów².

Wreszcie wyjaśnienia wymagają pojęcia: „media”, „media elektroniczne” oraz „e-learning”. Jak pisze A. Rogulska, zakres desygnatów słowa „media” znacznie się rozszerzył, ponieważ początkowo używano go dla określenia środków masowego przekazu. Współcześnie natomiast pod tym pojęciem rozumie się środki komunikowania masowego, techniczne sposoby przekazywania treści dużej liczbie odbiorców. Media elektroniczne zaś to takie, w których wykorzystuje się najnowsze osiągnięcia z dziedziny elektroniki³. Zdefiniowanie natomiast pojęcia „e-learning” jest szczególnie utrudnione, ponieważ odnosi się ono zarówno do aspektów wartościujących, jak i technicznych, a przy tym innego znaczenia nabiera w kontekście zastosowań biznesowych, a innego w interesujących nas zastosowaniach edukacyjnych. Nie dokonując w tym miejscu poszukiwań jednej, powszechnej definicji, można o e-learningu pisać, że są to „wszelkie działania wspierające proces szkolenia, wykorzystujące technologie teleinformatyczne”⁴. Uzupełniając można też za S. Szablowskim przyjąć, że e-learning „to jedna z form kształcenia wykorzystująca wszelkie dostępne media elektroniczne, w tym sieci komputerowe, przekazy satelitarne, telewizyjne i radiowe”⁵. Obie definicje, stosunkowo szerokie pojęciowo, wydają się należycie oddawać istotę e-learningu, podkreślają bowiem zarówno mnogość możliwych do wykorzystania technologii teleinformatycznych, jak i ich subsydiarny charakter w procesie kształcenia⁶. Jednocześnie tym, co w sposób szczególny charakteryzuje tę metodę kształcenia, jest nacisk położony na zadania, a nie na samo przekazywanie informacji. Oczekuje się także, iż studenci, świadomie

¹ *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 2014, s. 974.

² *Ibidem*, s. 1498.

³ A. Rogulska, *Media globalne – media lokalne. Zagadnienia z obszaru pedagogiki medialnej i edukacji regionalnej*, Kraków 2012, s. 21 (tu też zestawienie innych definicji związanych z zagadnieniem mediów). O różnych koncepcjach postrzegania e-learningu pisze G. Penkowska, *Komputery w edukacji. Od przedmiotu do metody kształcenia*, Gdańsk 2009, s. 136–146.

⁴ M. Hyla, *Przewodnik po e-learningu*, Kraków 2009, s. 19.

⁵ S. Szablowski, *E-learning dla nauczycieli*, Rzeszów 2009, s. 12.

⁶ W niniejszym tekście jako synonimiczne, względem e-learningu, należy traktować takie zwroty, jak: kształcenie na odległość, nauczanie elektroniczne, e-edukacja, e-kształcenie, zdalna edukacja.

wchodząc w interakcje ze środowiskiem, stają się aktywnymi uczestnikami całego procesu kształcenia⁷. Wymaga to oczywiście dużego wkładu własnej pracy przy jednoczesnym ograniczonym bezpośrednim kontakcie z jednostką dydaktyczną⁸.

Chcąc wskazać główne cechy e-kształcenia, za M.J. Kubiakiem można przyjąć pięć głównych elementów charakteryzujących tę formę kształcenia: 1) występowanie instytucji nadzorującej (edukacyjnej, certyfikującej itp.), 2) czasoprzestrzenna separacja nauczyciela i osób uczących się, 3) stosowanie mediów, 4) synchroniczne lub asynchroniczne komunikowanie się, 5) komputerowe i telekomunikacyjne wsparcie⁹.

Przejawami tak rozumianego nauczania elektronicznego mogą być dla przykładu: 1) typowe kursy e-learningowe (przygotowane wcześniej, o standaryzowanych cechach, adresowane do potencjalnie szerokiego grona odbiorców, którzy podejmują indywidualną pracę z materiałem składającym się na kurs; materiały te mogą być dostępne online lub na nośnikach danych, np. płytach CD czy pendrive'ach), 2) wykłady realizowane przez Internet w trybie synchronicznym (w czasie rzeczywistym) lub w trybie asynchronicznym (przez Internet lub na nośnikach danych), 3) szkolenia i zajęcia grupowe prowadzone na odległość za pomocą narzędzi informatycznych umożliwiających pracę zespołową (tzw. konferencje internetowe), 4) wideokonferencje odbywające się z użyciem specjalistycznego sprzętu lub w oparciu o komputery osobiste wyposażone w kamery internetowe, 5) dystrybucja treści zredagowanych przez prowadzącego (np. w formie e-maili) i komunikacja drogą e-mailową, 6) wykorzystywanie listy dyskusyjnej celem asynchronicznej wymiany informacji i wiedzy, 7) wykorzystywanie komunikatorów celem wymiany informacji w trybie synchronicznym, 8) wykorzystywanie narzędzi do przeprowadzania testów lub zbierania opinii, 9) wykorzystywanie telefonu lub tabletu dla wsparcia działań e-learningowych, 10) wykorzystywanie mediów społecznościowych (blogi, środowiska wiki) celem dzielenia się wiedzą i informacjami¹⁰.

Uzupełniając powyższe, należy wskazać, że współcześnie – w związku z dynamicznie rozwijającą się dziedziną technologii bezprzewodowych – katalog możliwości kształcenia z wykorzystaniem mediów elektronicznych będzie znacznie się poszerzał. Zjawisko to już dzisiaj pozwala na posługiwanie się pojęciem m-learningu, będącym naturalnym efektem rozwoju np. telefonii komórkowej czy popularyzacji tabletów. W tym kontekście można mówić o e-learningu jako tradycyjnej formie kształcenia na odległość, a jako nowoczesną odmianę tej edukacji wymienia się właśnie m-learning. Nie należy jednak traktować go jako wirtualnej

⁷ H. Tuzun, *Metodyka kształcenia online*, „E-mentor” 2004, z. 2, s. 9.

⁸ S. Juszczyk, *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*, Toruń 2003, s. 124.

⁹ M.J. Kubiak, *Próba stworzenia uniwersalnej definicji kształcenia na odległość*, <http://group.ieee.org/groups/lttf/we/a031.html> [data dostępu: 17.02.2016].

¹⁰ M. Hyla, *op. cit.*, s. 20–23.

rzeczywistości odrębnej od e-learningu, jest to raczej jeden z jego rodzajów, tyle że realizowany z użyciem specyficznych, mobilnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych¹¹.

Zdaniem autorów książki *Distance Education: A Systems View of Online Learning* rozwój kształcenia na odległość przebiegał w pięciu następujących po sobie fazach: edukacji korespondencyjnej, radia i telewizji, otwartych uniwersytetów, telekonferencji i Internetu¹². Historycznie rzecz ujmując, należy stwierdzić, że zdalne przekazywanie myśli czy idei odbywało się od wieków, a wykorzystywano do tego dostępne w danym miejscu i czasie narzędzia komunikacji. Przykładem może być choćby bogata historia sztuki pisania listów. Epistolograficzny dorobek ludzkości był nie tylko materialnym przejawem twórczości, ale także spełniał m.in. rolę edukacyjną. Wystarczy w tym miejscu wspomnieć choćby napisane przez Senekę Młodszego 124 *Listy moralne do Lucyliusza* czy zawarte w *Nowym Testamencie* listy: Pawła z Tarsu (a także te, których autorstwo św. Pawła nie jest potwierdzone), Jana Ewangelisty i Apostołów: Piotra, Jakuba i Judy Tadeusza. Wszystkie one wyprzedzały przecież o całe wieki edukacyjne treści publikowane w gazetach¹³.

W literaturze przedmiotu często, jako początek formowania się idei i praktyki kształcenia na odległość, wskazuje się na 1728 r. Wtedy to (20 marca 1728 r.) Caleb Phillipps (nauczyciel stenografii), za pomocą ogłoszenia w „The Boston Gazette”, zaoferował naukę sztuki szybkiego pisania za pomocą przesłanych przez siebie, drogą pocztową, specjalnie stworzonych lekcji. W 1883 r. w Nowym Jorku utworzono Uniwersytet Nauki Korespondencyjnej, następnie w 1890 r. powstała Międzynarodowa Szkoła Korespondencyjna. Kolejnym silnym impulsem pozwalającym na rozwój teorii i praktyki e-kształcenia było wykorzystywanie audycji radiowych i przekazów telewizyjnych dla celów edukacyjnych. Prekursorem w tej dziedzinie był Uniwersytet Stanu Iowa, gdzie już w 1925 r. rozpoczęto nadawanie tego typu programów za pośrednictwem radia, a od 1933 r. czyniono to za pomocą transmisji telewizyjnych. Pierwszym komputerowym systemem kształcenia na odległość był – powstały na Uniwersytecie Illinois w 1965 r. – tzw. PLATO System. Jednakże, tak naprawdę, rewolucję w dziedzinie e-edukacji przyniosły lata 90. ubiegłego wieku. Związane to było z dynamicznie rozwijającymi się możliwościami Internetu i – co obserwujemy jakże często – wciąż pojawiającymi się nowymi technologiami informatycznymi¹⁴.

¹¹ L. Hojnacki, *Pokolenie m-learningu – nowe wyzwanie dla szkoły*, „E-mentor” 2006, z. 1, s. 23.

¹² M. Moore, G. Kearsley, *Distance Education: A Systems View of Online Learning*, Wadsworth 2012, s. 24.

¹³ M. Tanaś, *Kształcenie komplementarne na poziomie akademickim – kontekst dydaktyczny i informatyczny*, „Heteroglossia. Studia kulturoznawczo-filologiczne” 2011, z. 1, s. 98 (wersja elektroniczna dostępna pod adresem: <http://heteroglossia.byd.pl/userfiles/files/Heteroglossia%20Numer%201%281%29.pdf> [data dostępu: 17.02.2016]).

¹⁴ S. Szablowski, *op. cit.*, s. 19–20. Na temat historii e-learningu zob. także: P. Nicholson, *A History of E-Learning: Echoes of the Pioneers*, [w:] *Computers and Education. E-Learning, From*

Polskich tradycji kształcenia na odległość można doszukiwać się już w XVIII w. W 1776 r. uniwersytet w Krakowie podejmował działania związane z prowadzeniem dydaktyki z wykorzystaniem metod nauczania korespondencyjnego. Ponad sto lat później, dzięki staraniom Jadwigi Dawidowej, powstał w 1886 r. tzw. Uniwersytet Latający, którego najsłynniejszą absolwentką była przyszła noblistka, Maria Skłodowska-Curie. Wykłady na Uniwersytecie Latającym nie odbywały się w stałej siedzibie, dlatego wymienia się go w literaturze przedmiotu jako przykład zdalnej edukacji. Na przełomie XIX i XX w. kursy w formie zdalnej organizowały takie instytucje, jak Powszechno Wykłady Uniwersyteckie, a także Towarzystwo Kursów Akademickich. Z kolei w 1960 r. stworzono w Polsce telewizję edukacyjną o nazwie *Programy szkolne*, a w latach 1966–1971 funkcjonowała Politechnika Telewizyjna¹⁵. Tak jak w przypadku innych dziedzin życia społecznego, w odniesieniu do e-edukacji istotną cezurą był w Polsce 1989 r. i lata 90. Wówczas nastąpił wzrost zainteresowania możliwościami, jakie dawała zdalna edukacja, dodatkowo spotęgowane dynamicznym rozwojem nowych technologii.

Implementacja rozwiązań dotyczących kształcenia na odległość wymaga także stosownego oprzyrządowania prawnego. Daje się jednak zauważyć, że rozwój technologiczny (z natury bardziej dynamiczny od prawnego) powoduje, iż współczesna rzeczywistość prawna nie udziela odpowiedzi na wszystkie pytania związane z funkcjonowaniem e-learningu. W tym miejscu należy jedynie zaznaczyć, że prawne regulacje odnoszące się do tej społecznej i edukacyjnej rzeczywistości są ułożone w kilku aktach prawnych, a dotyczą przede wszystkim: 1) podstawy prawnej możliwości realizacji zajęć dydaktycznych z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, 2) warunków, jakie muszą być spełnione, aby tego rodzaju zajęcia mogły być realizowane, 3) zagadnień dotyczących prawa autorskiego, 4) problematyki ochrony danych osobowych.

Podstawą prawną dla istnienia e-edukacji w polskiej rzeczywistości akademickiej jest art. 164 ust. 3 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym (dalej cytowana jako: u.p.s.w.). Ustawa ta już w swoim pierwotnym brzmieniu zawierała przepis, zgodnie z którym zajęcia dydaktyczne na studiach mogły być prowadzone także z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość¹⁶. Na podstawie delegacji zawartej w przywołanym wyżej artykule Minister Nauki i Szkolnictwa

Theory to Practice, eds. B. Fernández-Manjón, J.M. Sánchez-Pérez, J.A. Gómez-Pulido, M.A. Vega-Rodríguez, J. Bravo-Rodríguez, Dordrecht 2007, s. 1–11.

¹⁵ S. Szablowski, *op. cit.*, s. 20.

¹⁶ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 572 z późn. zm.). Możliwość realizacji dydaktyki z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość przewiduje także art. 68a ust. 3 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 2156 z późn. zm.) oraz wydane na podstawie delegacji zawartej w art. 68a ust. 5 tej ustawy Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 stycznia 2012 r. w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych (t.j. Dz.U. z 2014 r., poz. 622).

Wyższego wydał 25 września 2007 r. rozporządzenie w sprawie warunków, jakie muszą być spełnione, aby zajęcia dydaktyczne na studiach mogły być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość (dalej cytowane jako: rozporządzenie)¹⁷. Do chwili obecnej rozporządzenie to było trzykrotnie nowelizowane, ale nadal trudno przyjąć, iż reguluje ono kompleksowo zagadnienie e-learningu. Nowelizacje dotyczyły bowiem jedynie koniecznej redakcji przepisów, związanej z wprowadzeniem krajowych ram kwalifikacji, oraz modyfikowały dopuszczalną liczbę godzin zajęć dydaktycznych możliwych do zrealizowania w ramach kształcenia na odległość. W myśl § 1 rozporządzenia zajęcia dydaktyczne z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, co do zasady, mogą być realizowane na wszystkich kierunkach studiów (przy uwzględnieniu ich specyfiki) i na wszystkich poziomach kształcenia, zarówno na studiach stacjonarnych, jak i niestacjonarnych. Uczelnia, która chce prowadzić zajęcia dydaktyczne z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, musi spełnić warunki, o których jest mowa w § 2 pkt. 1–6 rozporządzenia oraz jest zobowiązana do zorganizowania cyklu szkoleń, które mają przygotować studentów do udziału w tego typu zajęciach¹⁸.

Jak słusznie zauważa M. Dąbrowski, pomiędzy legalną definicją studiów stacjonarnych zawartą w u.p.s.w. a normą zawartą w § 5 rozporządzenia zachodzi istotna kolizja mająca negatywny wpływ na rangę e-learningu¹⁹. Zgodnie z art. 2 ust. 1 pkt 12 u.p.s.w. studia stacjonarne to forma studiów wyższych, w której co najmniej połowa programu kształcenia jest realizowana w postaci zajęć dydaktycznych wymagających bezpośredniego udziału nauczycieli akademickich i studentów. Z kolei wśród komentatorów u.p.s.w. przyjmuje się, że e-learning nie jest formą bezpośredniego kontaktu²⁰. W konsekwencji dochodzi do wspo-

¹⁷ Rozporządzenie z dnia 25 września 2007 r. w sprawie warunków, jakie muszą być spełnione, aby zajęcia dydaktyczne na studiach mogły być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość (Dz.U. z 2007 r., nr 188, poz. 1347 z późn. zm.).

¹⁸ Uczelnia prowadząca zajęcia dydaktyczne z wykorzystaniem metod i technik kształcenia musi spełnić łącznie następujące warunki: 1) posiadać kadre nauczycieli akademickich przygotowanych do prowadzenia zajęć dydaktycznych z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, 2) zapewnić dostęp do infrastruktury informatycznej i oprogramowania, które umożliwiają synchroniczną i asynchroniczną interakcję między studentami i nauczycielami akademickimi, 3) zapewnić materiały dydaktyczne opracowane w formie elektronicznej, 4) zapewnić każdemu studentowi możliwość osobistych konsultacji z prowadzącym zajęcia dydaktyczne w siedzibie uczelni, 5) zapewnić bieżącą kontrolę postępów w nauce studentów, weryfikację wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych, w tym również przez przeprowadzenie zaliczeń i egzaminów kończących zajęcia dydaktyczne z określonego przedmiotu w siedzibie uczelni, 6) zapewnić bieżącą kontrolę aktywności prowadzących zajęcia.

¹⁹ M. Dąbrowski, *E-learning w szkolnictwie wyższym*, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” 2013, z. 3, s. 205.

²⁰ Tak: *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz*, red. W. Sanetra, M. Wierzbowski, Warszawa 2013; P. Orzeszko, *Komentarz do art. 164 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym*, System Informacji Prawnej LexPolonica.

mnianej kolizji między ustawową definicją studiów stacjonarnych a brzmieniem § 5 ust. 1 rozporządzenia, w myśl którego liczba godzin zajęć dydaktycznych na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych, prowadzonych z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, nie może być większa niż 60% ogólnej liczby godzin zajęć dydaktycznych określonych w programach kształcenia dla poszczególnych kierunków studiów i poziomów kształcenia. *De lege ferenda* należy postulować ujednoczenie określenia procentowej liczby godzin w definicyjnym ujęciu studiów stacjonarnych z procentową liczbą godzin zajęć dydaktycznych możliwych do realizacji z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość. Przyjąć także można, iż e-learning ma swoiście hybrydową naturę, w której skutecznie przeplatają się elementy bezpośredniego i pośredniego kontaktu między nauczycielem akademickim a studentem. To z kolei prowadzi do konieczności, postulowanej powyżej, większej precyzji w regulacjach prawnych dotyczących e-kształcenia.

Osobną kwestią, dotyczącą prawnych regulacji e-learningu, są zagadnienia związane z ochroną prawa własności intelektualnej i ochroną danych osobowych. Ze względu na zamiar autorski, wyznaczony tytułem niniejszego tekstu, problematyka ta zostanie jedynie w tym miejscu zasygnalizowana. Określając rolę i znaczenie e-edukacji, nie można jej jednak całkowicie pominąć. Zgodzić się można z tezą postawioną przez M. Kroka, według którego w myśl ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (określanej dalej skrótem pr. aut.) kurs e-learningowy jest utworem (multimedialnym)²¹. Zgodnie z art. 1 ust. 1 pr. aut. utworem jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia. Z definicji utworu wynika więc, że ma on określone właściwości, tj. powinien być rezultatem pracy człowieka, musi być ustalony (a zatem konieczne jest jego uzewnętrznienie) i powinien spełniać przesłankę cechy twórczości o indywidualnym charakterze²².

W literaturze przedmiotu dotyczącej prawa autorskiego wprowadza się różniczenie na utwór naukowy i dydaktyczny, choć należy zauważyć, że zakresy znaczeniowe tych pojęć niejednokrotnie się krzyżują. Zaliczenie jakiegoś utworu do kategorii „naukowych” zależy od jego treści, która – po pierwsze – musi być rezultatem naukowego procesu poznawczego i – po drugie – jest zorientowana na przedstawienie obiektywnie istniejącej rzeczywistości. Przesądzająca jest w tej kwestii treść utworu, a nie zastosowany środek jej przekazu. Jak piszą autorzy komentarza do ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, z pewnymi zastrzeżeniami do kategorii utworów naukowych można zaliczyć także dzieła

²¹ M. Krok, *E-learning z perspektywy ochrony praw autorskich*, www.e-edukacja.net/_referaty/21_e-edukacja.pdf [data dostępu: 17.02.2016].

²² J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa 2014, s. 22.

syntetycznie odtwarzające stan wiedzy (np. podręczniki, materiały edukacyjne, skrypty, prezentacje czy literaturę o charakterze popularnonaukowym)²³.

Decyzja co do charakteru kursu e-learningowego lub innej formy dydaktycznej pomocy służącej zdalnemu kształceniu determinuje zatem korzystanie z określonych regulacji prawnych²⁴. W przypadku uznania ich za utwór naukowy zastosowanie znajdzie przepis art. 14 pr. aut., który jest *lex specialis* wobec regulacji zawartych w art. 8 ust. 1 oraz art. 12 ust. 1 tej ustawy²⁵. Zakres zastosowania art. 14 pr. aut. jest bowiem ograniczony przez odwołanie do przedmiotu (utworu naukowego) i podmiotu regulacji (instytucji naukowej). Przepis art. 14 modyfikuje zasady wyrażone w art. 12 ust. 1 pr. aut. tylko w odniesieniu do utworu naukowego pracownika, który stworzył ten utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy. *A contrario*, w odniesieniu do innych utworów, co do których nie można przyjąć, iż mają charakter utworów naukowych, art. 14 pr. aut. nie będzie miał zastosowania. Wobec utworu dydaktycznego, będącego rezultatem twórczości pracownika naukowo-dydaktycznego, można będzie stosować art. 12 ust. 1 pr. aut., natomiast w odniesieniu do programów komputerowych – art. 74 ust. 3 pr. aut.²⁶ Należy również pamiętać, że nauczyciele akademicki tworzący

²³ *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, red. D. Flisak, Warszawa 2015, s. 213.

²⁴ Zasadnicze regulacje prawne dotyczące praw autorskich odnoszących się do wyników badań naukowych i prac rozwojowych znajdują się w art. 86e–86h ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym.

²⁵ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (t.j. Dz.U. z 2006 r., nr 90, poz. 631 z późn. zm.). Art. 12: „1. Jeżeli ustawa lub umowa o pracę nie stanowi inaczej, pracodawca, którego pracownik stworzył utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy, nabywa z chwilą przyjęcia utworu autorskie prawa majątkowe w granicach wynikających z celu umowy o pracę i zgodnego zamiaru stron. 2. Jeżeli pracodawca, w okresie dwóch lat od daty przyjęcia utworu, nie przystąpi do rozpowszechniania utworu przewidzianego w umowie o pracę do rozpowszechnienia, twórca może wyznaczyć pracodawcy na piśmie odpowiedni termin na rozpowszechnienie utworu z tym skutkiem, że po jego bezskutecznym upływie prawa uzyskane przez pracodawcę wraz z własnością przedmiotu, na którym utwór utrwalono, powracają do twórcy, chyba że umowa stanowi inaczej. Strony mogą określić inny termin na przystąpienie do rozpowszechniania utworu. 3. Jeżeli umowa o pracę nie stanowi inaczej, z chwilą przyjęcia utworu pracodawca nabywa własność przedmiotu, na którym utwór utrwalono”. Art. 14: „1. Jeżeli w umowie o pracę nie postanowiono inaczej, instytucji naukowej przysługuje pierwszeństwo opublikowania utworu naukowego pracownika, który stworzył ten utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy. Twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia. Pierwszeństwo opublikowania wygasa, jeżeli w ciągu sześciu miesięcy od dostarczenia utworu nie zawarto z twórcą umowy o wydanie utworu albo jeżeli w okresie dwóch lat od daty jego przyjęcia utwór nie został opublikowany. 2. Instytucja naukowa może, bez odrębnego wynagrodzenia, korzystać z materiału naukowego zawartego w utworze, o którym mowa w ust. 1, oraz udostępniać ten utwór osobom trzecim, jeżeli to wynika z uzgodnionego przeznaczenia utworu lub zostało postanowione w umowie”.

²⁶ T. Bakalarz, *Twórczość pracowników naukowych. Regulacja prawna*, Warszawa 2015, s. 213. Na temat prawa twórcy do wynagrodzenia zob. D. Sokołowska, *Prawo twórcy do wynagrodzenia w prawie autorskim*, Poznań 2013.

materiały do zdalnego kształcenia są zobligowani do przestrzegania autorskich praw osobistych i majątkowych twórców utworów wykorzystywanych do budowania treści e-learningowych.

W ramach prawnych regulacji e-kształcenia nie można zapominać o regulacjach dotyczących ochrony danych osobowych²⁷. Jest to związane w szczególności z koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa danych osobowych wszystkich użytkowników platform e-learningowych. Podanie tych danych najczęściej jest obligatoryjne w związku z koniecznością dokonania rejestracji w systemie umożliwiającym korzystanie z treści oferowanych w ramach zdalnej edukacji. Podkreślić należy, że w myśl legalnej definicji zawartej w art. 7 pkt 5 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych zgoda osoby, której dane dotyczą, nie może być domniemana lub dorozumiana z oświadczenia woli o innej treści oraz może być odwołana w każdym czasie. Zgoda ta nie może mieć charakteru abstrakcyjnego, a zatem nie może dotyczyć przetwarzania danych osobowych w ogóle. Musi więc odnosić się do skonkretyzowanego stanu faktycznego, obejmować tylko określone dane oraz wskazywać sposób i cel ich przetwarzania²⁸. Zgody na przetwarzanie danych osobowych, w związku z realizacją e-kształcenia, nie można wywodzić z dowolnego, złożonego wcześniej przez studenta oświadczenia woli (np. wyrażonego w związku z przebiegiem procesu rekrutacji na studia).

Uwzględniając powyższe uwagi wstępne, podjętym problemem badawczym jest próba poszukiwania odpowiedzi na pytanie: czy (a jeżeli tak, to na ile) w ramach dydaktyki przedmiotów historycznych, w szczególności historii doktryn polityczno-prawnych, można wykorzystywać metody e-learningowe? Zmierzając się z odpowiedzią na tak postawione pytanie, warto – jak się wydaje – skorzystać z wyników opinii uzyskanych od samych zainteresowanych. Działalność dydaktyczna jest bowiem adresowana do studentów, których wskazania mogą okazać się pomocne przy ustalaniu wniosków o charakterze generalnym. Oczywiście przeprowadzona na użytek niniejszego tekstu weryfikacja hipotez, dokonana za pomocą metody sondażu diagnostycznego, może być jedynie egzemplifikacją dla omawianej problematyki, badania były bowiem przeprowadzone w jednym ośrodku akademickim, więc nie uprawnia to do traktowania ich wyników jako reprezentatywnych. Niemniej mogą one być ilustracją dla stawianych hipotez, ponieważ stosunkowa jednoznaczność tych wyników wydaje się wskazywać na pewną tendencję. Tym bardziej, że zagadnienia będące przedmiotem pytań ankietowych mają uniwersalny charakter, który wynika z powszechnej wśród studentów popularności nowoczesnych środków komunikacji.

²⁷ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 2135).

²⁸ J. Barta, P. Fajgielski, R. Markiewicz, *Ochrona danych osobowych. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 344; A. Drozd, *Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz, wzory pism i przepisy*, Warszawa 2006, s. 77.

Szczegółowe problemy badawcze, jakie zakreślono w ramach tych badań, były związane z następującymi pytaniami:

1. Czy przy realizacji dydaktyki z zakresu historii doktryn polityczno-prawnych przydatne jest wykorzystanie metod kształcenia na odległość (e-learning)?
2. Czy możliwe jest całkowite zastąpienie tradycyjnej formy realizacji dydaktyki historii doktryn polityczno-prawnych (tj. wykład, ćwiczenia) przez wykorzystanie metod kształcenia na odległość (e-learning)?
3. Jakie zalety i wady są związane z realizacją części dydaktyki historii doktryn polityczno-prawnych w formie e-learningu?

Na podstawie tak postawionych pytań przedmiotem weryfikacji stały się następujące hipotezy:

1. E-learning stanowi przydatne narzędzie w dydaktyce historii doktryn polityczno-prawnych.
2. Zdalna edukacja nie zastąpi w całości tradycyjnych form prowadzenia zajęć z historii doktryn polityczno-prawnych.
3. Realizowanie części zajęć z wykorzystaniem e-kształcenia, równoległe z wieloma zaletami, posiada także swoiste wady.

Weryfikacja wskazanych powyżej hipotez została przeprowadzona za pomocą metody sondażu diagnostycznego przeprowadzonego techniką ankietową. Wykorzystano w tym celu autorską, wypełnianą anonimowo, ankietę, dzięki której poznano opinie studentów na temat e-learningu. Dobór próby objętej badaniem miał charakter celowy. Badanie przeprowadzono wśród 241 studentów (kobiet i mężczyzn) Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego, a każdy z ankietowanych otrzymał informację zarówno o celu badania, jak i o jego anonimowym charakterze. Respondenci byli studentami pierwszego roku studiów stacjonarnych na kierunku prawo w roku akademickim 2013/2014. Do przeprowadzenia analizy statystycznej wyników użyto licencjonowanego programu Statistica.

Tabela 1. Przydatność wykorzystania metod kształcenia na odległość (e-learning) przy realizacji dydaktyki historii doktryn polityczno-prawnych

Odpowiedzi	N	%
Tak	188	78,0%
Nie	26	10,8%
Nie mam zdania	27	11,2%
Razem	241	100,0%

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość ankietowanych studentów zgodnie twierdzi, że metody właściwe dla kształcenia na odległość mogą być przydatne w realizacji dy-

dydaktyki z zakresu historii doktryn polityczno-prawnych. Odpowiedzi takiej udzieliło 78% badanych, przeciwnego zdania było 10,8%, a 11,2% osób nie posiadało opinii w tej sprawie.

Tabela 2. Możliwość całkowitego zastąpienia tradycyjnej formy realizacji dydaktyki historii doktryn polityczno-prawnych (tj. wykład, ćwiczenia) przez wykorzystanie metod kształcenia na odległość (e-learning)

Odpowiedzi	N	%
Tak	24	10,0%
Nie	198	82,2%
Nie mam zdania	19	7,8%
Razem	241	100,0%

Źródło: opracowanie własne.

Respondentów zapytano także o możliwość całkowitego zastąpienia tradycyjnej formy realizacji dydaktyki historii doktryn polityczno-prawnych (tj. wykład, ćwiczenia) przez wykorzystanie metod kształcenia na odległość. Zdecydowana większość pytanym (82,2%) uznała takie rozwiązanie za niemożliwe, przeciwnego zdania było 10% badanych, a 7,8% nie miało w tej sprawie zdania.

Tabela 3. Ewentualne zalety realizacji części dydaktyki przedmiotu historia doktryn polityczno-prawnych w formie e-learningu

Odpowiedzi*	N	%
Dowolny czas pracy i nauka we własnym tempie	180	74,7%
Większa różnorodność sposobów nauki	163	67,6%
Możliwość wielokrotnego odtwarzania materiałów dydaktycznych	167	69,3%
Mobilizacja do systematycznej nauki	53	22,0%
Możliwość stałego kontrolowania postępów w nauce i oceniania przez prowadzącego zajęcia	93	38,6%

* pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: opracowanie własne.

W trakcie badania respondentów poproszono o wskazanie ewentualnych zalet realizacji części dydaktyki historii doktryn polityczno-prawnych w formie e-learningu. Jako największą zaletę badani wskazali dowolność czasu pracy i naukę we własnym tempie (74,7%), możliwość wielokrotnego odtwarzania materiałów dydaktycznych (69,3%) oraz większą różnorodność sposobów nauki (67,6%). Znacznie mniej pytanym wskazało jako zaletę możliwość stałego kontrolowania

postępów w nauce i oceniania przez prowadzącego zajęcia (38,6%), a także mobilizację do systematycznej nauki (22%).

Tabela 4. Ewentualne wady realizacji części dydaktyki przedmiotu historia doktryn polityczno-prawnych w formie e-learningu

Odpowiedzi*	N	%
Brak osobistego kontaktu z prowadzącym zajęcia	155	64,3%
Brak osobistego kontaktu z innymi uczestnikami zajęć	135	56,0%
Utrudniona motywacja do systematycznej nauki	120	49,8%
Utrudnione zdobywanie umiejętności krytycznego oceniania poszczególnych doktryn polityczno-prawnych	58	24,1%
Utrudnione zdobywanie kompetencji społecznych, takich jak umiejętność prowadzenia dyskusji, praca w grupie, otwartość na różne poglądy i postawy	142	58,9%

* pytanie wielokrotnego wyboru

Źródło: opracowanie własne.

Z przeprowadzonego badania wynika, że największymi ewentualnymi wadami realizacji części dydaktyki historii doktryn polityczno-prawnych w formie e-learningu są: brak osobistego kontaktu z prowadzącym zajęcia (64,3%), utrudnione zdobywanie kompetencji społecznych, takich jak prowadzenie dyskusji, praca w grupie, otwartość na różne poglądy i postawy (58,9%), oraz brak osobistego kontaktu z innymi uczestnikami zajęć (56%). Jako wadę takiej formy prowadzenia zajęć uczestnicy badania w dalszej kolejności wskazywali: utrudnioną motywację do systematycznej nauki (49,8%) i utrudnione zdobywanie umiejętności krytycznego oceniania poszczególnych doktryn polityczno-prawnych (24,1%).

Dokonując weryfikacji wskazanych powyżej hipotez, uwzględniając przy tym wyniki przeprowadzonych badań, można wyciągnąć różne wnioski. Wykorzystywanie metod e-learningowych nie musi pozostawać w kręgu skojarzeń jedynie z podmiotami, dla których kształcenie na odległość jest podstawową formą działania. Metody te mogą być także z powodzeniem wykorzystywane w realizacji dydaktyki w ramach cykli kształcenia realizowanych w klasycznych formach studiów stacjonarnych i niestacjonarnych. Wbrew być może ciągle funkcjonującej obiegowej opinii, dydaktycy przedmiotów historyczno-prawnych mogą i powinni sięgać po nowoczesne narzędzia, jakie daje zdalna edukacja. Jest to związane z sygnalizowanym we wstępie prakseologicznym aspektem omawianej problematyki. Wskaźniki efektywności kształcenia zdalnego, w szczególności w wymiarze długoterminowym, są stosunkowo wysokie²⁹.

O przydatności tych metod można więc mówić w kilku (co najmniej trzech) aspektach. Jeden z nich dotyczy studentów, drugi odnosi się do nauczycieli aka-

²⁹ A. Gnitecka, *Formy interaktywności we współczesnej edukacji*, Poznań 2006, s. 85.

demickich, a trzeci ma związek z szeroko rozumianym pojęciem funkcjonowania wyższych uczelni. Przyjmując zgodnie z art. 2 ust. 1 pkt 18c u.p.s.w., że efekty kształcenia to zasób wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych uzyskiwanych w procesie kształcenia, warto spojrzeć na e-learning przez użyteczność tych metod dla uzyskiwania przez studentów tak zdefiniowanych efektów kształcenia. Wykorzystywanie metod kształcenia na odległość dla zdobywania wiedzy i umiejętności wydaje się być ze wszech miar pożądane i metodycznie efektywne. Wskazują na to również przeprowadzone badania. Wśród zalet e-learningu studenci wskazywali na te jego cechy, które przynajmniej pośrednio wpływają na zwiększenie efektywności nauki. Dotyczy to zarówno cech wynikających z samej istoty e-learningu (dowolny czas pracy, nauka we własnym tempie, możliwość wielokrotnego odtwarzania materiałów dydaktycznych, stała kontrola postępów w nauce), jak i tych, które są związane ze zwiększoną atrakcyjnością dydaktyki (większa różnorodność sposobów nauki).

Współczesne rozwiązania techniczne stwarzają nauczycielom akademickim niemal nieograniczone możliwości dla zwiększenia zainteresowania ze strony studentów samym procesem zdobywania efektów kształcenia i dla podwyższenia skuteczności dydaktyki. Dzięki tym narzędziom staje się też możliwe uzyskanie efektu synergii: przez atrakcyjność oferty dydaktycznej można stymulować wzrost samej efektywności nauczania. Wystarczy w tym miejscu wspomnieć tylko niektóre z narzędzi umożliwiających osiągnięcie takiego skutku. Służyć temu może np. udostępnianie studentom: fragmentów podręczników, konspektów do zajęć, fragmentów tekstów źródłowych, znanych cytatów, materiałów multimedialnych (prezentacji, animacji, krótkich filmów, zbiorów audio, tzw. pigulek wiedzy, map myśli). Można także część procesu dydaktycznego realizować przez narzędzia wymagające bezpośredniego zaangażowania ze strony studentów. Mogą to być np. ankiety, testy, quizy, komiksy, krzyżówki, rebusy czy różne zadania do wykonania (współtworzenie lub katalogowanie tematycznych stron www, budowanie środowisk wiki – przez redagowanie nowych haseł, względnie korygowanie lub uzupełnianie już istniejących).

Do realizacji zadań dydaktycznych w zakresie historii doktryn polityczno-prawnych można także wykorzystywać portale społecznościowe, np. przez umieszczanie na nich tez i podstawowych wiadomości, które zostaną przekazane podczas najbliższego wykładu. Warto dostrzec, iż wśród studentów dużą popularnością cieszą się seriale telewizyjne. Uprawnione zatem wydaje się przyjęcie hipotezy, iż mogą one być kanwą dla wizualizacji określonego problemu filozoficznego, a tym samym mogą skutecznie wspomagać proces uniwersyteckiego kształcenia z zakresu historii idei³⁰.

³⁰ A. Czamecka, *Co mają wspólnego House of Cards i Machiavelli? O pożytkach z wizualizacji problemu filozoficznego w nauczaniu historii idei*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2015, z. 1, s. 336.

Uzyskiwanie zakładanych efektów kształcenia w zakresie wiedzy czy umiejętności, przy właściwym wykorzystaniu technik e-learningowych, może być nie tylko dydaktycznie atrakcyjne, ale i efektywne. Pamiętać przy tym należy, iż jedną z charakterystycznych cech kształcenia na odległość jest realizowanie tych samych celów, co w przypadku edukacji stacjonarnej³¹. Studenci korzystający z różnorodnych narzędzi edukacyjnych łatwiej jednak przyswoją sobie wiedzę polegającą na znajomości głównych kierunków doktrynalnych oraz pojęć, jakimi posługują się twórcy doktryn polityczno-prawnych. Podobnie jest w odniesieniu do efektów, jakimi są umiejętności – przedstawione powyżej metody ułatwią studentom zajęcie własnych, często krytycznych stanowisk wobec kierunków doktrynalnych czy też pomogą w rozpoznawaniu przyczyn zmian zachodzących w myśli polityczno-prawnej. Należy podkreślić, że budowanie kompetencji społecznych za pomocą technik właściwych kształceniu na odległość jest w istotny sposób ograniczone. Wynika to z samej istoty tych metod, opartych głównie na braku bezpośredniego kontaktu studentów z prowadzącymi zajęcia nauczycielami akademickimi i brakiem takich relacji między samymi studentami. Trzeba zauważyć, że z przedstawionych powyżej wyników badań jednoznacznie wynika, iż studenci dostrzegają tego rodzaju niedogodności, wskazując je jako wady e-learningu.

Wyniki badań pozwalają również na zweryfikowanie postawionych na wstępie pozostałych hipotez. Jak się okazuje, przyzwyczajeni do funkcjonowania w wirtualnym świecie studenci pozostają w przekonaniu, że e-learning nie może w całości zastąpić tradycyjnych form realizacji dydaktyki³². Oczywiście, dla samych nauczycieli akademickich taka informacja może stanowić samoistne źródło satysfakcji, ale należy pamiętać, że nie powinno to powstrzymywać ich od sięgania po nowoczesne metody dydaktyczne. Otwartość na te metody nie może jednak powodować wrażenia, iż są one wartością samą w sobie. Wspomniany powyżej aspekt prakseologiczny omawianego zagadnienia wymaga postrzegania tych metod jako skutecznych narzędzi dla realizacji celów stawianych przed studentami, nauczycielami akademickimi czy szerzej – szkolnictwem wyższym. Potencjalne zalety w odniesieniu do studentów wskazano powyżej. Z kolei nauczyciele akademicy, stosując te metody, mogą nie tylko skuteczniej uzyskiwać zakładane efekty kształcenia, ale także za ich pomocą realizować część swoich obowiązków dydaktycznych. Dla przykładu może to przybierać formę przygotowanego uprzednio

³¹ J. Bednarek, *Multimedia w kształceniu*, Warszawa 2012, s. 212.

³² Badania opinii Polaków dotyczące e-kształcenia, przeprowadzone przez Uniwersytet Warszawski na zlecenie Ministra Edukacji Narodowej i współfinansowane przez Europejski Fundusz Społeczny, potwierdziły wśród respondentów niski poziom posiadanych doświadczeń dotyczących e-learningu. Jednocześnie, podobnie jak w przeprowadzonym na potrzeby niniejszego artykułu sondażu, ankietowani opowiadali się za znanymi, tradycyjnymi formami kształcenia. Należy jednak brać pod uwagę, że badania zrealizowane przez Uniwersytet Warszawski były przeprowadzone w 2008 r. Zob. szerzej: G. Penkowska, *Meandry e-learningu*, Warszawa 2010, s. 29.

i opublikowanego wykładu dostępnego dla studentów za pośrednictwem mediów elektronicznych czy wykładu prowadzonego online w czasie rzeczywistym. Wymaga to nie tylko zmian technicznych, ale i organizacyjnych, promujących kształtowanie się swoistej kultury sieciowej³³. Podobnie stosunkowo łatwo można sobie wyobrazić prowadzenie niektórych konsultacji ze studentami z wykorzystaniem internetowych komunikatorów. Często zrealizowanie nałożonego na nauczyciela akademickiego obowiązku prowadzenia dyżurów dla studentów wcale nie wymaga bezpośredniego kontaktu. Student może uzyskać odpowiedź na nurtujące go pytanie, wykorzystując do tego internetowy komunikator. Jest to metoda obustronnie, a nawet trójstronnie korzystna. Zarówno nauczyciel akademicki, jak i student nie muszą ponosić kosztów dojazdu do budynku, w którym odbywają się konsultacje, a z kolei uniwersytet nie ponosi kosztów związanych z fizyczną obecnością nauczyciela akademickiego w siedzibie uczelni.

Zaletą e-learningu jest ponadto możliwość zautomatyzowania procesu weryfikacji wiedzy nabytej przez studentów. Wykorzystywanie platform służących kształceniu na odległość nie tylko znacznie przyspiesza proces oceniania zdobytych przez studentów efektów kształcenia, ale też pozwala dokonywać tego na bieżąco, przy jednoczesnym minimalizowaniu zagrożenia spowodowania błędu w trakcie dokonywania tych czynności. Nowością w tym zakresie jest możliwość wykorzystywania tzw. testowania adaptacyjnego, polegającego na dopasowaniu przebiegu testu do umiejętności studenta i badaniu, jakie zagadnienia i w jakim zakresie opanował. Efektem tych działań ma być sprawdzenie, czy udzielona odpowiedź nie miała charakteru przypadkowego, a tym samym zwiększenie zobiektywizowania procesu oceniania³⁴. To zagadnienie jest związane z szerszą tematyką tzw. inteligentnych systemów wspierających kształcenie (*Intelligent Tutoring Systems – ITS*), których zadaniem jest samodzielne, z reguły bez udziału nauczyciela, dostarczanie treści edukacyjnych w odpowiedzi na zidentyfikowane potrzeby osoby uczącej się³⁵. Proces ten odbywa się przy dużym wykorzystaniu multimedialnych interakcyjnych, które pozwalają użytkownikowi kontrolować proces przekazywania informacji³⁶.

Wreszcie, nie można pominąć korzyści płynących z wdrażania metod e-learningowych dla samego uniwersytetu. Mają one zróżnicowany charakter: od wskazywanych powyżej dotyczących dydaktyki, po *stricte* ekonomiczne, a nawet

³³ J. Cieślak, *E-learning, blended learning – wyzwania techniczne, organizacyjne czy bardziej kulturowe?*, „E-mentor” 2006, z. 4, s. 24.

³⁴ E. Olejarsz-Mieszaniec, *Strukturalizacja wiedzy w adaptacyjnym procesie komputerowego wspomaganie kontroli dydaktycznej*, „E-mentor” 2015, z. 3, s. 25. Por. także: K. Majewska, *Komputerowy system egzaminowania*, „E-mentor” 2015, z. 1, s. 41–47.

³⁵ J. Marciniak, *Inteligentne systemy e-learningowe wykorzystujące ontologie typu wordnet*, Poznań 2015, s. 10.

³⁶ J. Bednarek, *Media w nauczaniu*, Warszawa 2002, s. 48.

– istotne we współczesnym świecie – korzyści związane z budowaniem wizerunku uczelni. Za pomocą omawianych metod można doprowadzić do minimalizowania kosztów bieżącej działalności jednostek organizacyjnych uczelni. Ponadto kierowanie do potencjalnych i obecnych studentów oferty zajęć w formie e-learningu ma wpływ na pozycję rynkową i przewagę konkurencyjną uczelni, jednocześnie określając kierunki jej działań w przyszłości³⁷. Działania te wprost wpływają na – dobrze rozumianą – atrakcyjność uczelni. Nie można także zapominać, że metody te pozwalają realizować działania sprzyjające rozwojowi różnych form programów opartych na idei uczenia się przez całe życie.

Wskazywane powyżej zalety e-learningu nie mogą przysłańać wad czy zagrożeń pojawiających się wraz z realizacją dydaktyki z wykorzystaniem metod właściwych dla kształcenia na odległość. Rozpoznanie i znajomość wad zdalnego kształcenia daje szansę na podjęcie działań sprzyjających zniwelowaniu zagrożeń już na etapie projektowania wdrażania tego systemu. Świadomość ta była podstawą dla sformułowania trzeciej hipotezy, opartej na założeniu o równoległym współistnieniu wad i zalet tej formy kształcenia. Weryfikacja tej hipotezy, dokonana w oparciu o przeprowadzone badania i na podstawie literatury przedmiotu, pozwala przyjąć, iż największymi wadami e-learningu są: brak osobistego kontaktu z prowadzącymi i innymi uczestnikami zajęć, utrudnione zdobywanie kompetencji społecznych oraz utrudniona motywacja do systematycznej nauki.

Nie należy zapominać o stosunkowo wysokich kosztach związanych z zaprojektowaniem i wdrożeniem całego systemu zdalnego nauczania³⁸. Trzeba również mieć świadomość, iż e-learning samoistnie nie wpłynie w rewolucyjny sposób na uzyskiwane efekty dydaktyczno-wychowawcze³⁹, istnieje bowiem wiele barier, które powodują stosunkowo powolny rozwój zdalnego kształcenia na polskich uniwersytetach. Wśród nich można wymienić: stosunkowo skromne środki finansowe przeznaczane na rozwój e-learningu, wspomniane powyżej niesatysfakcjonujące rozwiązania prawne, brak wystandaryzowanych kursów, niedostateczne zaplecze metodyczne i pedagogiczne, niski poziom współdziałania uczelni w celu utworzenia wspólnego systemu e-learningowego⁴⁰. Szersze wykorzystywanie nowoczesnych metod kształcenia jednak nie będzie panaceum na trudności związane z realizacją dydaktyki przedmiotów historyczno-prawnych, zwłaszcza że jednym z podstawowych celów tych przedmiotów jest dyskusja o rozwiązaniach ustrojowo-prawnych, co z kolei w naturalny sposób wymusza odwoływanie się do

³⁷ A. Stecyk, *Wartość systemów e-learningowych w podmiotach edukacyjnych*, Warszawa 2013, s. 216.

³⁸ R. Kostecki, *E-learning w praktyce uczelni wyższej – studium przypadku*, „E-mentor” 2004, z. 1, s. 50.

³⁹ Z. Osiński, *E-learning na studiach dziennych – wnioski z eksperymentu*, „E-mentor” 2004, z. 4, s. 58.

⁴⁰ G. Penkowska, *op. cit.*, s. 46.

klasycznych metod dydaktycznych. Metody te, oparte na bezpośrednim kontakcie i dyskusji, powinny stanowić podstawowe narzędzia dla osiągnięcia zakładanych efektów kształcenia.

Reasumując, należy podkreślić, że posługiwanie się nowoczesnymi środkami technicznymi jest zgodne z zasadami optymalizacji procesu nauczania, sprzyja podniesieniu efektów kształcenia i podnosi atrakcyjność prowadzonych zajęć⁴¹. Wykorzystywanie mediów elektronicznych we współczesnej dydaktyce historii doktryn polityczno-prawnych nie może być dyktowane tylko atrakcyjnością tego typu metod i technik kształcenia. Podstawową rolą tych mediów powinno być zwiększenie skuteczności w uzyskiwaniu zakładanych efektów kształcenia. Oznacza to także, że przedmioty historyczno-prawne nie są skazane na dydaktyczną monotonię, skutkującą pogłębiającym się brakiem zainteresowania ze strony studentów tego rodzaju propozycjami dydaktycznymi. Zadania, jakie media elektroniczne mają do odegrania w uniwersyteckim procesie kształcenia, nie sprowadzają się tylko do relacji nauczyciel akademicki – student. Są one związane również z szeroko rozumianym funkcjonowaniem uniwersytetów, które muszą nadążać za zmieniającą się rzeczywistością. Pragnąc wyróżnić najsilniejszy bodziec motywacyjny dla sięgania po metody właściwe dla edukacji, należy wskazać na wygodę logistyczną. Polega ona na dostępności do treści edukacyjnych w dowolnym czasie i miejscu, przy jednoczesnym radykalnym zmniejszeniu kosztów, które należy ponieść, aby realizować poszczególne etapy zdalnego kształcenia⁴². Trzeba przy tym pamiętać, że e-learning nie tylko pozwala na zwiększenie oferty dydaktycznej czy poprawę konkurencyjności, ale też stymuluje rozwój kontaktów międzynarodowych i pozwala na obniżenie kosztów kształcenia.

Wskazując z kolei na podstawowe znaczenie e-learningu, rozumiane jako określenie jego wartości dla kształcenia studentów, trzeba podkreślić, iż czerpanie z rezerwuaru metod właściwych dla kształcenia na odległość powinno mieć charakter uzupełniający, tak aby w pogoni za nowoczesnością nie utracić fundamentalnych celów dydaktycznych właściwych tym przedmiotom. Dzięki takiemu podejściu można uzyskać efekt synergii – przez atrakcyjność dydaktyczną można zwiększyć skuteczność kształcenia. Pozwoli to realizować współczesny postulat przechodzenia „od nauczania do uczenia się”, polegający na odejściu od biernego przyswajania wiedzy na rzecz świadomego kierowania zasobami intelektualnymi w celu zdobywania wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych⁴³.

⁴¹ E. Baron-Polańczyk, *Komputerowe wspomaganie dydaktyki*, Zielona Góra 2009, s. 12.

⁴² J. Woźniak, *E-learning w biznesie i edukacji*, Warszawa 2009, s. 48.

⁴³ A. Boczkowski, *Proces boloński jako ideologia edukacyjna strategii lizbońskiej*, [w:] *Proces boloński. Ideologia i praktyka edukacyjna*, red. A. Buchner-Jeziorska, A. Dziedziczak-Foltyn, Łódź 2010, s. 33.

Znaczenie wykorzystywania metod i technik kształcenia na odległość może polegać również na umożliwieniu dzięki nim realizacji idei kształcenia kompleksarnego (*blended learning*), często w literaturze przedmiotu wskazywanej jako optymalna forma kształcenia⁴⁴. Polega ona na połączeniu tradycyjnych metod nauki z dydaktyczną aktywnością, w której wykorzystuje się media elektroniczne. Student uczestniczy jednocześnie w obu formach procesu dydaktycznego, rozdzielając swoją aktywność między sieć i zajęcia stacjonarne⁴⁵. Wymaga to jednak nowego spojrzenia na rolę nauczycieli akademickich i dostrzeżenia konieczności takiego ukształtowania profilu nauczycielskiego działania, aby przynosiło ono jak największą korzyść dla procesu kształcenia⁴⁶. Efektywność stosowanych metod e-learningowych nie zależy bowiem tylko od zastosowanych rozwiązań technologicznych, ale w dużej mierze od posiadania przez nauczycieli szeregu umiejętności⁴⁷. Wśród najważniejszych, koniecznych kompetencji należy wymienić: informatyczne i medialne, pedagogiczne, kierownicze, merytoryczne i społeczne⁴⁸. Akademicy pragnący realizować program zdalnego kształcenia muszą być kreatywni, otwarci na poszukiwanie nowych dróg i niestereotypowych metod oraz posiadać umiejętności reagowania na zmieniające się potrzeby studentów. Związane to jest także ze stosunkowo trudnym zagadnieniem polegającym na konieczności pogodzenia indywidualnej samorealizacji nauczyciela akademickiego z umożliwianiem kształtowania postaw twórczych wśród studentów⁴⁹. Jest to o tyle utrudnione, że nauczyciele akademicy są rozliczani głównie ze swojej aktywności w zakresie badań naukowych, a w znacznie mniejszym stopniu w związku z realizacją dydaktyki. Sytuacja taka w oczywisty sposób nie sprzyja wzmożonemu zaangażowaniu w rozwój systemów e-learningowych na polskich uczelniach wyższych.

Współczesna rzeczywistość akademicka zmusza do określonych refleksji. Nawet wśród krytyków wdrażanych w ostatnich latach reform systemu nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce jako niekwestionowany postulat pojawia się konieczność wzrostu jakości i efektywności działalności naukowej i dydaktycznej oraz potrzeba intensyfikacji współpracy międzynarodowej⁵⁰. Jednym z narzędzi do realizacji tych

⁴⁴ Tak: T. Mazurek, M. Vrsecka, *E-learning in Practice*, [w:] *Use of E-learning in the Developing of the Key Competence*, ed. E. Smyrnova-Trybulska, Katowice 2011, s. 289; E. Plebańska, *E-learning. Tajniki edukacji na odległość*, Warszawa 2011, s. 20.

⁴⁵ K. Krakowski, Z. Leśniewski, *Metody rozproszone w dydaktyce*, Warszawa 2014, s. 19.

⁴⁶ E. Lubina, *Zmiany funkcji nauczyciela w nauczaniu na odległość*, „E-mentor” 2004, z. 4, s. 61.

⁴⁷ H. McCracken, *Furthering Connected Teaching and Learning Through the Use of Virtual Learning Communities*, „E-mentor” 2006, z. 5, s. 77.

⁴⁸ K. Kuźmicz, *E-learning. Kultura studiowania w przestrzeni sieci*, Sopot 2015, s. 79.

⁴⁹ A. Siemińska-Łosko, *E-learning Platform as a Supplementary Form in Teaching Students and Their Integrative Environment – in Theory and Practice*, [w:] *Young People's Digital Everyday Life and Education. New Forms of Self-formation, Learning and Digital Literacy*, eds. E. Bratland, D. Siemieniecka, Toruń 2012, s. 120.

⁵⁰ M. Kokowski, *Uniwersytet nowego humanizmu*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 2015, z. 1, s. 18.

celów może być zdalna edukacja. Wdrażanie e-learningowych form kształcenia nie jest już tylko eksperymentem, lecz powoli staje się rzeczywistością coraz bardziej aprobowaną zarówno przez studentów, jak i nauczycieli akademickich. Dostrzegana przez uczestników procesów edukacyjnych potrzeba zdobywania wiedzy przez całe życie także powinna pozytywnie wpływać na rozwój e-edukacji⁵¹. O sukcesie i efektywności zdalnego kształcenia będą jednak decydować różnorodne czynniki: ludzkie, kulturowe, finansowe, technologiczne, prawne czy organizacyjne.

Postulowana w niniejszym tekście polimetodyczność w realizacji dydaktyki historii doktryn polityczno-prawnych może stanowić szansę dla przyszłości wykładowych na polskich uniwersytetach nauk historyczno-prawnych. Wbrew pozorom nowoczesność wcale nie musi być zagrożeniem dla tej grupy przedmiotów, które na przekór wielowiekowej tradycji stopniowo znikają z oferty dydaktycznej wydziałów prawa. W tym kontekście rozważania na temat tendencji rozwojowych historii doktryn polityczno-prawnych oraz wykorzystywania nowych metod dla skutecznego prowadzenia procesu dydaktycznego wydają się być ze wszech miar potrzebne.

Nauczyciele akademicy zajmujący się naukami historycznymi, kontynuując wielowiekową tradycję uniwersytetu jako miejsca poszukiwania prawdy, dobra i piękna, nie mogą w XXI w. abstrahować od zdobyczy techniki. Właściwe wykorzystywanie mediów elektronicznych może być szansą na ponowne ukazanie przydatności przedmiotów historycznych w procesie prawniczego kształcenia. Wystrzegając się traktowania e-learningu jedynie jako sposobu na podniesienie atrakcyjności prowadzonych zajęć, należy traktować go jako mechanizm wspomagający tradycyjny proces kształcenia. Najważniejszy wszak, zgodnie z duchem akademickiej *universitatis*, powinien pozostać bezpośredni kontakt *inter magistros et scholares*.

BIBLIOGRAFIA

- Bakalarz T., *Twórczość pracowników naukowych. Regulacja prawna*, Warszawa 2015.
- Baron-Polańczyk E., *Komputerowe wspomaganie dydaktyki*, Zielona Góra 2009.
- Barta J., Fajgielski P., Markiewicz R., *Ochrona danych osobowych. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Barta J., Markiewicz R., *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Warszawa 2014.
- Bednarek J., *Media w nauczaniu*, Warszawa 2002.
- Bednarek J., *Multimedia w kształceniu*, Warszawa 2012.
- Bednarek J., Lubina E., *Kształcenie na odległość. Podstawy dydaktyki*, Warszawa 2008.
- Boczkowski A., *Proces boloński jako ideologia edukacyjna strategii lizbońskiej*, [w:] *Proces boloński. Ideologia i praktyka edukacyjna*, red. A. Buchner-Jeziorska, A. Dziedziczak-Foltyn, Łódź 2010.
- Cieślik J., *E-learning, blended learning – wyzwania techniczne, organizacyjne czy bardziej kulturowe?*, „E-mentor” 2006, z. 4.
- Czarnecka A., *Co mają wspólnego House of Cards i Machiavelli? O pożytkach z wizualizacji problemu filozoficznego w nauczaniu historii idei*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2015, z. 1.

⁵¹ J. Bednarek, E. Lubina, *Kształcenie na odległość. Podstawy dydaktyki*, Warszawa 2008, s. 7.

- Dąbrowski M., *E-learning w szkolnictwie wyższym*, „Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu” 2013, z. 3.
- Drozd A., *Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz, wzory pism i przepisy*, Warszawa 2006.
- Gnitecka A., *Formy interaktywności we współczesnej edukacji*, Poznań 2006.
- Hojnacki L., *Pokolenie m-learningu – nowe wyzwanie dla szkoły*, „E-mentor” 2006, z. 1.
- Hyla M., *Przewodnik po e-learningu*, Kraków 2009.
- Juszczak S., *Edukacja na odległość. Kodyfikacja pojęć, reguł i procesów*, Toruń 2003.
- Kokowski M., *Uniwersytet nowego humanizmu*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 2015, z. 1.
- Kostecki R., *E-learning w praktyce uczelni wyższej – studium przypadku*, „E-mentor” 2004, z. 1.
- Krakowski K., Leśniewski Z., *Metody rozproszone w dydaktyce*, Warszawa 2014.
- Krok M., *E-learning z perspektywy ochrony praw autorskich*, www.e-edukacja.net/_referaty/21_e-edukacja.pdf [data dostępu: 17.02.2016].
- Kubiak M.J., *Próba stworzenia uniwersalnej definicji kształcenia na odległość*, <http://grouper.ieee.org/groups/lttf/we/a031.html> [data dostępu: 17.02.2016].
- Kuźmich K., *E-learning. Kultura studiowania w przestrzeni sieci*, Sopot 2015.
- Lubina E., *Zmiany funkcji nauczyciela w nauczaniu na odległość*, „E-mentor” 2004, z. 4.
- Majewska K., *Komputerowy system egzaminowania*, „E-mentor” 2015, z. 1.
- Marciniak J., *Inteligentne systemy e-learningowe wykorzystujące ontologie typu wordnet*, Poznań 2015.
- Mazurek T., Vrsecka M., *E-learning in Practice*, [w:] *Use of E-learning in the Developing of the Key Competence*, ed. E. Smyrnova-Trybulska, Katowice 2011.
- McCracken H., *Furthering Connected Teaching and Learning Through the Use of Virtual Learning Communities*, „E-mentor” 2006, z. 5.
- Moore M., Kearsley G., *Distance Education: A Systems View of Online Learning*, Wadsworth 2012.
- Nicholson P., *A History of E-Learning: Echoes of the Pioneers*, [w:] *Computers and Education. E-Learning, From Theory to Practice*, eds. B. Fernández-Manjón, J.M. Sánchez-Pérez, J.A. Gómez-Pulido, M.A. Vega-Rodríguez, J. Bravo-Rodríguez, Dordrecht 2007.
- Olejarcz-Mieszaniec E., *Strukturalizacja wiedzy w adaptacyjnym procesie komputerowego wspomaganie kontroli dydaktycznej*, „E-mentor” 2015, z. 3.
- Orzeszko P., *Komentarz do art. 164 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym*, System Informacji Prawnej LexPolonica.
- Osiński Z., *E-learning na studiach dziennych – wnioski z eksperymentu*, „E-mentor” 2004, z. 4.
- Penkowska G., *Komputery w edukacji. Od przedmiotu do metody kształcenia*, Gdańsk 2009.
- Penkowska G., *Meandry e-learningu*, Warszawa 2010.
- Plebańska E., *E-learning. Tajniki edukacji na odległość*, Warszawa 2011.
- Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, red. D. Flisak, Warszawa 2015.
- Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz*, red. W. Sanetra, M. Wierzbowski, Warszawa 2013.
- Rogulska A., *Media globalne – media lokalne. Zagadnienia z obszaru pedagogiki medialnej i edukacji regionalnej*, Kraków 2012.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 stycznia 2012 r. w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych (t.j. Dz.U. z 2014 r., poz. 622).
- Rozporządzenie z dnia 25 września 2007 r. w sprawie warunków, jakie muszą być spełnione, aby zajęcia dydaktyczne na studiach mogły być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość (Dz.U. z 2007 r., nr 188, poz. 1347 z późn. zm.).
- Siemińska-Łosko A., *E-learning Platform as a Supplementary Form in Teaching Students and Their Integrative Environment – in Theory and Practice*, [w:] *Young People’s Digital Everyday Life and Education. New Forms of Self-formation, Learning and Digital Literacy*, eds. E. Bratland, D. Siemieniecka, Toruń 2012.
- Sokolowska D., *Prawo twórcy do wynagrodzenia w prawie autorskim*, Poznań 2013.
- Stecyk A., *Wartość systemów e-learningowych w podmiotach edukacyjnych*, Warszawa 2013.

- Szablowski S., *E-learning dla nauczycieli*, Rzeszów 2009.
- Tanaś M., *Kształcenie komplementarne na poziomie akademickim – kontekst dydaktyczny i informacyjny*, „Heteroglossia. Studia kulturoznawczo-filologiczne” 2011, z. 1.
- Tuzun H., *Metodyka kształcenia online*, „E-mentor” 2004, z. 2.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 2156 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (t.j. Dz.U. z 2006 r., nr 90, poz. 631 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 2135).
- Ustawa z dnia z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 572 z późn. zm.).
- Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 2014.
- Woźniak J., *E-learning w biznesie i edukacji*, Warszawa 2009.

SUMMARY

The aim of this article is to present and analyse those aspects of university teaching which are closely connected with the use in didactics of the tools that originated along with the development of electronic media. As an example of the content of this article, there are presentations and analysis of the surveys carried out especially to that matter. Postulated polymethodology in the realisation of the teaching of the history of political-legal doctrines may create a chance to once again present the usefulness of history subjects in the process of the teaching of future lawyers. To avoid treating e-learning only as a way to increase the attractiveness of the classes, one should treat it as a backup mechanism in traditional teaching process. A process which should still be based on direct contact between the university teachers and the students.

Keywords: history of political-legal doctrines; didactics; e-learning; teaching effects; electronic media

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie i analiza tych aspektów kształcenia akademickiego, które są związane z wykorzystywaniem w dydaktyce narzędzi, jakie pojawiły się wraz z rozwojem mediów elektronicznych. Dla przykładowego zobrazowania przedmiotowych treści zaprezentowano i przeanalizowano także wyniki przeprowadzonych specjalnie w tym celu badań ankietowych studentów. Postulowana polimetodyczność w realizacji dydaktyki historii doktryn polityczno-prawnych może stanowić szansę na ponowne ukazanie przydatności przedmiotów historycznych w procesie kształcenia przyszłych prawników. Wystrzegając się traktowania e-learningu jedynie jako sposobu na podniesienie atrakcyjności prowadzonych zajęć, należy traktować go jako mechanizm wspomagający tradycyjny proces kształcenia. Proces, który powinien być oparty na bezpośrednim kontakcie nauczycieli akademickich ze studentami.

Słowa kluczowe: historia doktryn polityczno-prawnych; dydaktyka; e-learning; efekty kształcenia; media elektroniczne